

Handläggare
Magnus Rönn
Telefon: 08-50831580
Lisa Sarban, arkeolog
Telefon: 08-50831552**Till**
Kulturnämndens kulturmiljöutskott

Remissvar angående samråd om program för centrala Bromma, SBK Dnr 2010-20840

Förslag till beslut

att

I huvudsak tillstyrka programmet

Yrka på omarbetning så att ingreppen i fornlämningar undviks, så att ny bebyggelse i och alldeles intill koloniområden utgår samt så den äldre bebyggelsen runt Brommaplan bevaras

Sammanfattning

Staden har tagit fram ett förslag till hur centrala Bromma med stadsdelarna Riksby, Åkeshov och Åkeslund kan utvecklas med 3000-4000 nya bostäder, huvudsakligen i flerbostadshus. Utöver bostäder föreslås även verksamheter, utveckling av förskolor och skolor, idrotts- och rekreationsfunktioner samt förbättrad park- och grönstruktur. Programmet ska bl a utgöra planeringsunderlag för framtida detaljplaner.

Programmet innebär ett helt nytt område i norra Riksby, förtätning av smalhusområdena i Riksby, Åkeshov och Åkeslund samt fortsatt utveckling av Brommaplans centrum. Programområdet, framför allt de norra delarna, är mycket rikt på fornlämningar. Kulturlandskapet är förhållandevis välbevarat som en följd av att verksamheten vid Bromma flygplats har hämmat exploatering i närområdet. Kulturförvaltningen anser att förslaget bör ses över så att intrång i fornlämningar kan undvikas.

För att uppnå ambitionen att utgångspunkten för ny bebyggelse ska vara områdets karaktär och kvaliteter kan de förväntade exploateringstalen behöva reduceras eller omfördelas. Ny bebyggelse måste förhålla sig till intilliggande bebyggelse samt

anpassa sig till topografi, terräng och kulturmiljö. Ingrepp i och tätt inpå de kulturhistoriskt värdefulla koloniområdena bör undvikas.

Vid Brommaplan utgör såväl stjärnstrukturen som den äldre bebyggelsen runt cirkulationsplatsen viktiga kulturhistoriska inslag som bör bevaras.

I kommande detaljplaner måste kulturhistoriskt värdefulla byggnader förses med skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Fortsatt planarbete bör utgå från ett bevarande av den karakteristiska och identitetsskapande bebyggelsen inom före detta Lintaverken, och dess samband med flygplatsen.

Kulturförvaltningen anser att den Områdesanalys för centrala Bromma som tagits fram av Landskapslaget AB utgör ett gott underlag avseende de kulturhistoriska frågorna, och att den bör ligga till grund för fortsatt planarbete.

Robert Olsson
Kulturdirektör

Ann-Charlotte Backlund
Stadsantikvarie

Underlag för beslut

Program för centrala Bromma, samrådsförslag 2016-02-22, Sbk Dnr 2010-20840. Handlingarna kan läsas i sin helhet på www.stockholm.se/detaljplaner

Områdesanalys för centrala Bromma, Landskapslaget AB, 2012

Stadsmuseets inventeringar och kulturhistoriska klassificeringar.

UTLÅTANDE

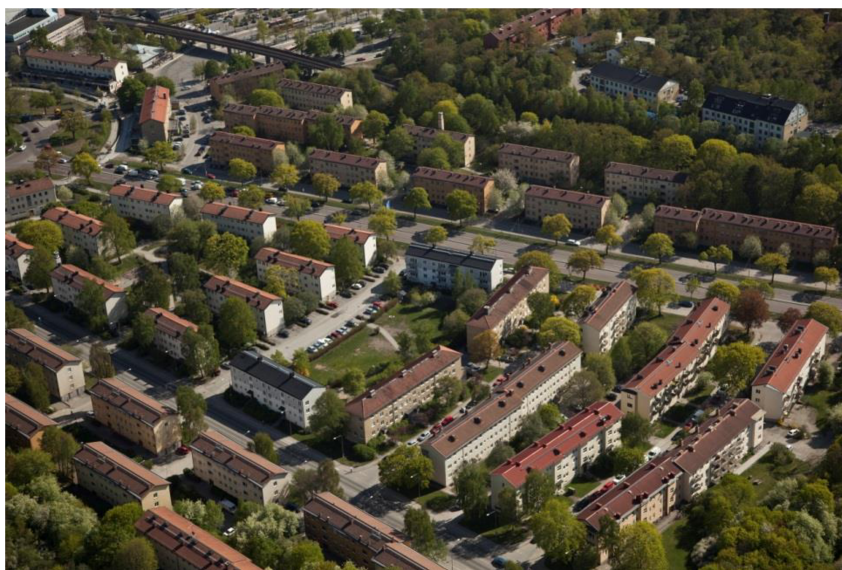
Ärendet/Remissen

Programmet har remitterats från Stadsbyggnadskontoret till Stadsmuseet för svar senast den 4 april 2016. Omedelbar justering.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts av Stadsmuseets kulturmiljöenhet.

Historik

Flygfoto över Riksby från nordväst. Foto, Ingrid Johansson, SSMDIG012762

Riksby smalhusområde samt smalhusområdena i Åkeslund och Åkeshov anlades huvudsakligen under slutet av 1930-talet och första hälften av 1940-talet. Bebyggelsen i Riksby består av smalhus placerade på den tidigare åkermarken, med inblickar mellan husen. Området har en enhetlig karaktär och en sparsamhet i utformningen vilket delvis hade sin grund i de dåliga tiderna under krigsåren. Växtligheten har tillkommit genom planteringar, utformade av landskapsarkitekten Ulla

Bodorff. Riksbyskolan, som ritades av arkitekt Paul Hedqvist, var en av de största folkskolorna i Bromma och togs i bruk 1944.

I Åkeslund har den kuperade terrängen gett ett slingrande gatunät där de trevåniga smalhusen varsamt har placerats in i naturmarken så att stora delar av det äldre trädbeståndet finns kvar. Samtliga byggnader i Åkeslund uppfördes i rött tegel och med stor omsorg om detaljer. I de låglänta delarna har placerats bollplaner eller lekplatser.

Lamellhusbebyggelsen inom Åkeshov är mer varierad vad gäller material och färgsättning. Bostadsområdet har svagt svängda gator i kuperad terräng. På grund av närheten till Bromma flygplats och en överenskommelse mellan kronan och staden om flyghöjden, kunde enbart envåningshus uppföras på södra sidan av Snörmakarvägen. 1950-52 byggde här småstugebyrån fyra ateljévillor för konstnärer med bostad och separat ateljé i karaktäristisk 50-talsstil.

Bensinstationen vid Brommaplan 1953, foto SSM

Stadsplanen för Brommaplansrondellen från 1945 omfattade rondellen och den närmaste omgivningen. Brommaplans rondell var tänkt som en modern plats i det gamla Bromma och här skulle alla kommunikationer kunna tänkas stråla samman. Rondellen planerades för den växande biltrafiken till de nya stadsdelarna i Västerort. Stadsplanen medgav en bensinstation vid rondellen. Bensinstationen IC, Bilägarnas inköpscentral, stod klar 1953 och hade en fasadbeklädnad av kleinmosaik. Läget vid Brommarondellen, där Drottningholmsvägen, Bergslagsvägen

och Spångavägen strålar samman, var strategiskt bra för alla bilägare i de västra förorterna.

Utöver att vara nod för trafiken fick rondellen funktionen av ett centrum. Runt rondellen uppfördes trevånings lamellhus med verksamhetslokaler i bottenvåningarna. På sydöstra sidan förlades Brommapostens röda tegelbyggnad byggd efter ritningar av Lars-Erik Lallerstedt, postens dåvarande huvudarkitekt. På rondellens nordöstra sida uppförde Bromma baptistförsamling på 1950-talet en kyrka och ett hotell med Örjan Lüning som arkitekt. Fasaden är klädd med kalksten och planteringarna ritades av Erik Glemme vid Stockholms stads parkavdelning. Konditori Finess, som ligger i huset, har bevarad inredning från 1950-talet.

Bromma flygplats invigdes 1936 och var då en synnerligen modern anläggning, som haft stor betydelse för Stockholms kommunikationshistoria. Alltsedan invigningen har flygplatsen skapat förutsättningarna för utvecklingen i dess närområde. Verksamheten har expanderat och minskat i olika omgångar. Som en del av flygplatsverksamheten uppstod omkring 1960 Lintaverken, en anläggning för att serva och testa jetmotorer.

Kulturhistoriska värden

Inom programområdet finns ett stort antal fornlämningar samt andra kulturhistoriska lämningar. De äldsta spåren i området sträcker sig tillbaka till bronsåldern. De flesta lämningarna utgörs av gravfält och enstaka stensättningar belägna på de skogsbevuxna höjderna i de norra delarna av Riksby. I och med att jordbruket utvecklades under järnåldern etablerades boplatserna Glia, Linta, Torp och Riksby. Norrby båtsmanstorp, stuga och parbod, troligen från slutet av 1700-talet, är kvarvarande byggnader inom före detta Riksby gårds ägor.

Inom programområdet finns ett flertal koloniområden. Områdena började anläggas runt 1920 och är ovanligt stora. Både trädgårdarna och stugorna är i hög grad välbevarade. Områdena utgör ett karakteristiskt inslag i stadsmiljön.

Glia landsväg löper genom koloniområde Kortenslund. Foto, Magnus Rönn, SSM

Bostadsområdena inom planområdet karakteriseras av 2-3-vånings smalhus, väl inpassade i topografin. Kvalitetstänkandet speglas i både lägenhetsstandarderna, byggnadstekniken, materialerna och placeringen.

Inom Riksby smalhusområde är största delen av bebyggelsen gulklassad men har även inslag av bebyggelse med grön klassning. Båtsmanstorpets stuga och parbod är grönklassade.

De flesta av byggnaderna i Åkeslund är grönklassade. Kristofferskolan är blåklassad.

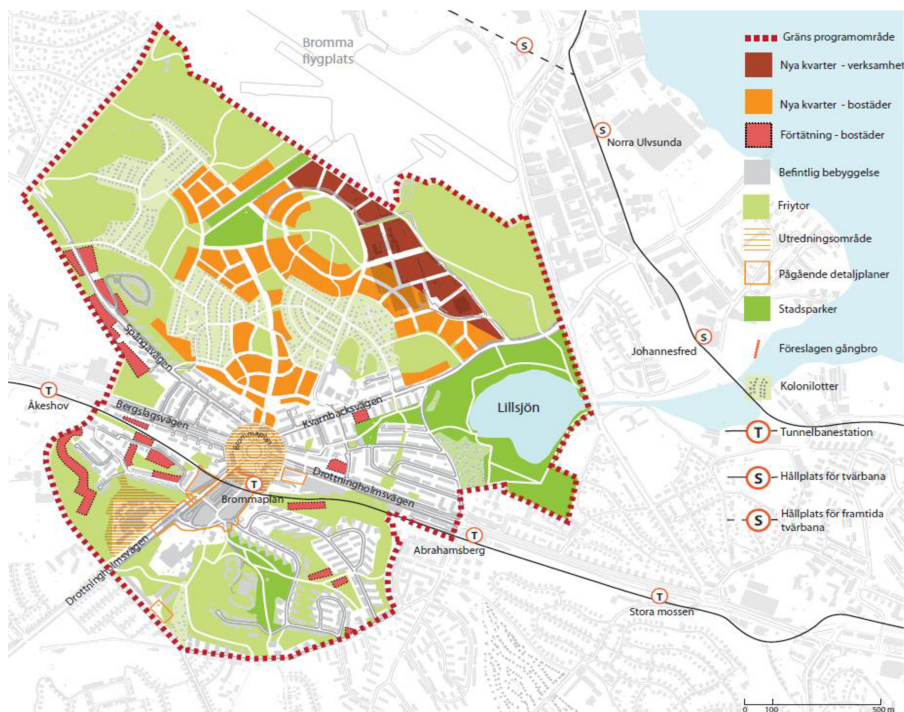
Byggnaderna i Åkeshov är till stor del grönklassade men det finns även inslag av byggnader med gul klassning. Åkeshovs slott är blåklassat.

Lintaverken har ett industri-, teknik- och samhällshistoriskt värde som förstärks av den direkta anknypningen till den intilliggande flygplatsen. Anläggningen har dessutom arkitektoniska, arkitekturhistoriska och gestaltningmässiga kvaliteter, och betongbyggnaden är ett landmärke i området.

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer

Stora delar av Åkeslund, med Åkeshovs koloniområde, del av Åkeshov, samt koloniområdena Kortenslund, Glia, Riksby och Lillsjönäs är alla utpekade som kulturhistoriskt värdefulla miljöer, där särskild uppmärksamhet bör ägnas åt kulturhistoriska värden.

Programmet

Aktuellt programområde. Föreslagen ny bebyggelse markerat med rött och orange. Bild ur samrådsförslaget, SBK Dnr 2010-20840.

Staden har tagit fram ett förslag till hur centrala Bromma med stadsdelarna Riksby, Åkeshov och Åkeslund kan utvecklas med 3000-4000 nya bostäder, huvudsakligen i flerbostadshus. Utöver bostäder föreslås även verksamheter, utveckling av förskolor och skolor, idrotts- och rekreationsfunktioner samt förbättrad park- och grönstruktur. Programförslaget har delats in i tre övergripande stadsutvecklingsområden med olika förutsättningar och utvecklingsmöjligheter.

Programmets syfte är att beskriva hur Brommaplan kan utvecklas till en tyngdpunkt i enlighet med gällande översiktsplan för Stockholm. Programmet ska bland annat utgöra planeringsunderlag för framtida detaljplaner.

Parallellt med programarbetet pågår planarbete för utveckling av Brommaplans bussterminal med närområde (Detaljplan för Grammet 1 mm vid Brommaplan i stadsdelarna Riksby och Åkeslund). Detta planarbete behandlas inte här.

Fem övergripande strategier har tagits fram för att uppnå programförslagets mål. Utgångspunkter är översiktsplanens

stadsutvecklingsstrategier och centrala Brommas specifika förutsättningar, kvaliteter och utvecklingsmöjligheter.

1. Planera för en sammanhållen och tät stad
2. Utgå från lokala kvaliteter
3. Håll en god beredskap inför framtidens miljö- och klimatutmaningar
4. Verka för attraktiva och inbjudande stadsmiljöer
5. Skapa förutsättningar för variation och mångfald

Förvaltningens synpunkter

Förvaltningen anser att stora delar av programområdet kan utredas för ny bebyggelse, men har ett antal synpunkter:

Närheten till Bromma flygplats har inneburit att stora områden har lämnats oexploaterade. Tack vare detta har vi idag en ovanligt välbevarad fornlämningsmiljö. Föreslagna ingrepp kommer att kraftigt påverka detta välbevarade kulturlandskap.

Förvaltningen menar att det är mycket positivt att man i programarbetet försökt anpassa placeringen av den nya bebyggelsen till fornlämningarnas läge. Trots detta innebär flera förslag större eller mindre intrång i fornlämningar eller andra kulturhistoriska lämningar. Dessa förslag bör ses över så att fornlämningarna kan bevaras. Dessa historiska lämningar kan sedan vårdas och skyltas för att på ett värdefullt sätt öka de boendes kunskap om lokalhistorien och stärka områdets identitet. I de arkeologiska utredningar som pågår bör även spår av kulturlandskapet i övrigt ingå, för att t ex fånga upp äldre vägsträckningar som bör värnas. I samrådsförslaget nämns planer på att införliva resterna av Glia landsväg i tillkommande gång och cykelvägar. Detta kan vara möjligt, men bör först studeras vidare. Det är inte självklart att man kan omgestalta en gammal landsväg till en modern, asfalterad cykelbana.

Länsstyrelsen kommer att besluta vilka områden som ur fornlämningssynpunkt är möjliga att exploatera samt vilka arkeologiska åtgärder som i så fall krävs inför exploatering av områden med fornlämningar samt deras skyddsområden.

Förvaltningen ser positivt på många av ambitionerna i samrådsförslaget bland annat avseende arkitektonisk kvalitet, konst i de offentliga rummen, att lokaler, bostadsgårdar och torg ska värnas, att lokalator förses med lägre bebyggelse med omsorgsfullt utformad planterad förgårdsmark och inblickar på

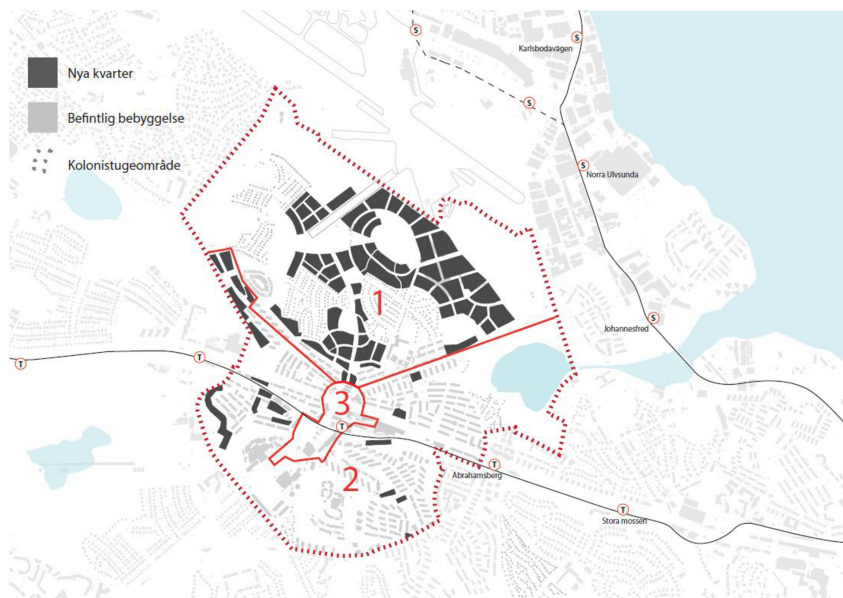
bostadsgårdarna, att de kulturhistoriskt värdefulla miljöerna ska beaktas mm.

Förvaltningen ser också positivt på att utgångspunkten för ny bebyggelse ska vara områdets karaktär och kvaliteter. Förvaltningen ser dock en risk för att det uppstår en konflikt mellan detta och det önskade exploateringsstalet samt ambitionen att de nya byggnaderna i Riksby ska annonsera den nya bebyggelsen, t ex genom högre höjd. För att kunna ta tillvara områdets karaktär och kvaliteter måste sannolikt exploateringsstalet reduceras eller omfördelas. Tillkommande byggnadsvolymer måste, i kommande detaljplanearbete, studeras noga så att de ej inverkar menligt på respektive områdes karaktär och kvaliteter. Fortsatt planering måste också ta hänsyn till och anpassa sig efter topografin och terrängen.

Den *Områdesanalys för centrala Bromma* som tagits fram av Landskapslaget AB på uppdrag av exploateringskontoret, tydliggör bland annat vari de olika områdenas karaktär och kvaliteter ligger, samt deras olika förutsättningar. Områdesanalysen utgör ett gott underlag avseende de kulturhistoriska frågorna och den bör ligga till grund för fortsatt planarbete. Fördjupade kulturmiljöanalyser kan dock komma att behövas i detaljplaneskedet, i synnerhet för de delar som områdesanalysen ej berör, till exempel Brommaplan och grönområden.

I kommande detaljplaner måste kulturhistoriskt värdefulla byggnader förses med skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Område för område

De tre stadsutvecklingsområdena. Bild ur samrådsförslaget, SBK Dnr 2010-20840.

De tre stadsutvecklingsområdena är:

1. Ny stadsdel i norra Riksby
2. Förtätning i befintliga stadsdelar – Riksby, Åkeshov och Åkeslund
3. Fortsatt utveckling av Brommaplans centrum.

Nedan återges utvecklingsområdena som de beskrivs i programförslaget, följt av förvaltningens synpunkter inom respektive område:

Programområde 1: Ny stadsdel i norra Riksby

Med utgångspunkt ur naturlandskapets kvaliteter, odlingstraditionen i koloniområdena och det befintliga nätet av gator och promenadvägar utvecklas en ny stadsbygd i norra Riksby. Här öppnas möjligheter att ge arkitekturen en framträdande roll för stadsdelens identitet och skapa en miljö som utgår från den täta stadens mångfald och tydligt definierade gaturum men med smalhusstadens respekt för naturlandskapets kvaliteter. En god bostadsmiljö och ett miljöanpassat byggande för att möta framtidens utmaningar är centrala frågor i den fortsatta planeringen.

Förvaltningen synpunkter

Bebyggelse föreslås på ett flertal platser direkt inpå och ibland mitt i den småskaliga miljön i koloniområdena, I något fall

föreslås nya gator inom koloniområdet samt eventuellt flyttning av ett antal kolonistugor. Förslaget bör omarbetas så att ingrepp i de kulturhistoriskt värdefulla koloniområdena undviks samt så att ny bebyggelse anpassas i volym och placeras på ett behörigt respektavstånd från koloniområdena och gränserna för de kulturhistoriskt värdefulla områdena.

Riksby klack

I det centrala grönområdet Riksby klack finns en fornlämning i form av ett förhistoriskt gravfält samt en solitär stensättning. I området finns vidare en vallanläggning vars status bör utredas. Förslaget bör ses över så att inga fornlämningar påverkas.

Del av Riksby friområde

Delar av föreslagen bebyggelse i de södra och nordvästra sluttningarna på den skogsbevuxna höjden inom Riksby friområde berör flera fornlämningar i form av gravfält och enstaka stensättningar. Även i de nordvästra delarna, vid området nordväst om start- och landningsbanan är bebyggelse föreslagen på fornlämningstät mark. Där finns lämningarna av Glia bytomts gamla gårdsgravfält. Vid en förstudie utförd av Stadsmuseet 1997 påträffades även boplatslämningar från äldre järnåldern strax söder om gravfältet. Denna lämning är ännu inte registrerad i FMIS (*Hedlund, J 1997. Glia gravfält och boplats. Arkeologisk förundersökning. Stockholms stadsmuseum, arkeologisk rapport*). Förslaget bör ses över så att inga fornlämningar påverkas.

Den gamla start- och landningsbanan ligger i kulturlandskapet, omgiven av fornlämningar och koloniområden. Foto, Magnus Rönn, SSM

Linta gårdsväg/Kvarnbacksvägen

De planerade bebyggelseområdena gränsar till flera fornlämningar. Förslaget kan komma att behöva revideras med tanke på de närliggande fornlämningarna och deras skyddsområden.

Fortsatt planarbete bör utgå från ett bevarande av byggnaderna inom Lintaverken och ett bevarande av sambandet mellan Lintaverken och flygplatsen genom ett bibehållande av den intilliggande start- och landningsbanan.

Programområde 2: Förtätning i befintliga stadsdelar - Riksby, Åkeshov och Åkeslund

Det centrala läget i staden och närheten till allmänna kommunikationer innebär goda förutsättningar för att utveckla Riksby smalhusområde till en attraktiv del av centrala Bromma. Utvecklingen ska ske utifrån lokala kvaliteter och behov, där förbättrade samband med omkringliggande stadsdelar skapar möjligheter att utöka utbudet av närservice och där väl gestaltade park- och gårdsrum är viktiga utgångspunkter för den fortsatta planeringen.

Utvecklingen av Åkeshov och Åkeslund ska ske med utgångspunkt ur de lokala kvaliteterna där den kulturhistoriskt värdefulla smalhuskaraktären beaktas. Härigenom skapas en spännande kontrast mellan den småskaliga, naturnära boendemiljön i Åkeshov och Åkeslund och den framtida täta stadsmiljön kring Brommaplans centrum. I detta ingår även området där Åkeshovs reningsverk finns idag. Om det flyttas till Henriksdal finns möjligheter att skapa en stadsmiljö som anknyter till utvecklingen kring Brommaplans centrum.

Förvaltningens synpunkter

Riksby smalhusområde

I naturmarken vid hörnet Drottningholmsvägen/Riksbyvägen finns en stensättning samt runristningar. En stensättningsliknande lämning finns även strax söder om infarten till Koloniområdet Kortenslund. Lämningen behöver utredas vad gäller status. Länsstyrelsen kommer att ta ställning till fornlämningarnas skyddsområde, vilket kommer att tydliggöra om det är möjligt att bygga på platsen.

Åkeshov

I grönområdet mellan Snörmakarvägen och Knypplerskevägen finns fornlämningar i form av ett stenröse samt en stensättning.

Placering av bebyggelse bör omstuderas så att fornlämningarna kan vara kvar. Eventuell ny bebyggelse bör i volym, struktur och skala förhålla sig till intilliggande villabebyggelse.

Åkeslund

I området direkt söder om tunnelbanan finns en fornlämning i form av en stensträng samt en undersökt och borttagen stensättning.

Programområde 3: Fortsatt utveckling av Brommaplans centrum

Brommaplan utvecklas till en tyngdpunkt och centrum för hela Bromma. Nya bostäder, arbetsplatser och lokaler för handel samt upprustning av de offentliga rummen skapar förutsättningar för ett levande och mångsidigt stadsliv. Förbättrade omstigningsmöjligheter mellan tunnelbana och buss gör det mer attraktivt att resa kollektivt.

Förvaltningens synpunkter

Området vid Brommaplan

Förvaltningen delar inte Stadsbyggnadskontorets bedömning ”att det kulturhistoriska värdet i miljön närmast trafikplatsen huvudsakligen utgörs av områdets karakteristiska stjärnstruktur snarare än av de enskilda byggnaderna”.

Trafikplatsen, som bildar ett karakteristiskt stjärnmönster med cirkulationsplatsen som nod, har höga värden i sig, inte minst stadsbildsmässiga. Detta reducerar dock ej de kulturhistoriska värdena för de grönklassade smalhusen, med verksamhetslokaler i bottenvåningarna, runt Brommaplans trafikplats. Värdena konstitueras av betydande arkitektoniska, miljöskapande och stadsbildsmässiga värden samt deras samhällshistoriska värde såsom ingående viktiga delar av den ursprungliga centrumanläggningen vid Brommaplan. Det gulklassade huset inom fastigheten Silket 2 uppbar samma samhällshistoriska, miljöskapande och stadsbildsmässiga värde som intilliggande grönklassade fastigheter, men byggnadens ursprungliga karaktär har kommit att delvis förändras genom ändringar. Såväl cirkulationsplatsen som den tidiga centrumbebyggelsen kring den utgör tillsammans den ursprungliga strukturen. Förvaltningen har mycket svårt att se att byggnaderna skulle kunna byggas om eller byggas på utan att det innebär förvanskning av kulturhistoriska värden. Cirkulationsplatsen med kringliggande bebyggelse bedöms vara känslig för förändringar. Förvaltningen ser positivt på att en kulturmiljöutredning för Brommaplan avses tas fram.

Förvaltningen ser positivt på att det före detta posthuset ska bevaras och att hänsyn ska tas till byggnadens kulturhistoriska värden vid utveckling av fastigheten.

Bensinstationen norr om Brommaplansrondellen har en naturlig och strategisk placering vid trafikplatsen där flera stora vägar möts och strålar samman. Stationen började uppföras 1952 efter ritningar av arkitekt Allan Werner. Förvaltningen har svårt att se hur en annan användning och en högre exploatering av fastigheten skulle kunna innebära förbättringar ur stadsbildssynpunkt.

Gång- och cykelbro över Drottningholmsvägen

I närheten av den på kartan (s 35 i Programförslaget) markerade platsen för bro över Drottningholmsvägen finns flera lämningar, bland annat annat fler stensättningar. Brons exakta placering bör studeras noggrant så att inga intrång sker i fornlämningar.

Slutord

Sammanfattningsvis ser kulturförvaltningen huvudsakligen positivt på programmet under förutsättning att hänsyn tas till befintliga kulturhistoriska värden. Fornlämningarna ger en historisk kontinuitet åt området och bör skyddas.

Koloniområdena utgör kulturhistoriskt värdefulla områden som det är viktigt att värna. Bebyggelse inom och alldeles intill dessa bör undvikas. Bebyggelsen runt Brommaplan tillhör platsens ursprungliga struktur och den bör bevaras. Lintaverken utgör ett landmärke och berättar om områdets flygplatshistoria, och anläggningen bör bevaras. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader ska förses med skydds- och varsamhetsbestämmelser i kommande detaljplaner.